

Кнегиња Дарија Карађорђевић

ЗА БОЉЕ ДАНЕ

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворника
Princess Daria Karageorgevitch (Myra Abigail Pankhurst)
FOR THE BETTER HOUR
Constable and company limited
London, 1917.

Превео са енглеског
Милош Урошевић

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2024.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

ДАРИЈА КАРАЂОРЂЕВИЋ

(Мајра Абигејл Панкхарст)

ЗА БОЉЕ ДАНЕ

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

FOR THE BETTER HOUR

BY

PRINCESS ALEXIS KARAGEORGEVITCH

LONDON

CONSTABLE AND COMPANY LIMITED

1917

Јуначком српском народу

Радионица кнегиње Дарије Карађорђевић у Бањи Врњци

ЗА БОЉЕ ДАНЕ
и васкрснуће Србије

Филип де Ласло: Кнегиња Дарија Карађорђевић
(1859–1938)

I

ВРАЊСКА БАЊА

Током првих месеци овог Великог рата наша кућа је била у Врањској Бањи, малом месту на главној прузи Београд–Солун. Смештена мало југоисточно од Ниша, лежи ушушкана у прекрасној долини балканског ланца планина, које чине линију разграничења између Србије и Бугарске. Пут од станице до села, удаљен око три миље, с обе стране окружују величанствена стабла дивљег кестена, који су посађени густо један уз другог, а који с испреплетеним гранама праве сликовити непрекинути заклон.

Државни хотел у Врањској бањи у ком је боравио краљ Петар I Карађорђевић 1915. године
(фотографија из колекције Слободана Стојковића)

Кроз раскошно зеленило лети пробија сунце, правећи мрежу хладног заклона и сунчаних зрака. У јесен се пејзаж мења, зеленило добија златножуте нијансе, чије блаженство подсећа на ореол око глава светаца на рановизантијским сликама. Овај сеоски пут је такође леп, у снажном контрасту, када мраз и снег прекрију дрвеће, а дијамантско сунце баца свој сјај на пејзаж.

Мало село ме је, док су му дрвеће и куће били прекривени лаганим лапавичастим снегом, подсетило на необичне зимске божићне честитке из моје младости. Речица која тече кроз ово село увелико доприноси његовом шарму, као и његовом материјалном благостању; један од њених извора, температуре 90° Реомира,* има снажна лековита својства, и, пре појаве железнице, богати Турци из Цариграда су кочијама прелазили ову велику раздаљину, како би се служили водом. Занимљиво је да се овде налази веома добро купалиште, с удубљеним мермерним базенима, у старом римском стилу. Овај врели поток има још једну занимљивост: у њему се купају сељанке које долазе из далека и околине са завежљајима прљавог веша на леђима. Јутро проведу у прању, након чега веш простру на обалу да се осуши на сунцу, а праће онда са својим пријатељицама седе на камењу раздрагано чаврљајући, док једу свој скромни дневни оброк. Пре заласка сунца одећу, која није увек сасвим сува, сељанке савијају у свежње-ве и поново везују на своја леђа при повратку кући.

Нема речи хвале за дивне српске сељанке које су у рату жњеле, уз помоћ неколико стараца и врло младих дечака. Цео дан су радиле на сунцу, јер га у Србији има у изобиљу, а одмарале су се само сат времена у подне испод дрвећа, где су своје бебе остављале у импровизованим висећим мрежама.

Догађај који ме јако заинтересовао, а који сам гледала из наше виле, показује дух и велику храброст ових жена. Након јаке олује, због које су планински потоци набујали, речица

---

* Реомирова температурна скала у којој су тачка мржњења и кључања воде фиксирани на 0 и 80 степени. Скала је названа по Ренеу Реомиру, који ју је предложио 1730. године, а степени се обично означавају са °R, °Ré или °Re. (прим. прев.)

Српски гуслар

се у једном тренутку излила из корита. У рано јутро војска жена била је на послу, до колена у води, копајући и вукући огромно камење како би поново вратиле поток у његово корито; сати овог напорног рада нису били узалудни, а жене су отишле својим кућама, као што је могло да се претпостави, да се одморе након дугог и напорног радног дана.

Замислите моје изненађење када сам их видела како се враћају касно послеподне, обучене у своју најбољу одећу. Прекрасна слика: њихове веселе пругасте сукње и дивне кецеље, са снежнобелим блузама које су извиривале из раскошно извезених прслука: главе су им биле покривене живописним марамама, а уз све то су се истицали низови старих дуката, златни или сребрни, око њихових вратова, чији је број био у сразмери са богатством власника.

Уз музику једне виолине, плесале су свој народни плес – коло, док је сунце залазило и у још увек јасној благиости сумрака. У колу се сви учесници ухвате за руке и лаганим ритмичким покретом направе два корака улево и један удесно, или супротно, а вођа кола завије валовиту линију од испреплетаних особа, увек држећи исти корак.

Уз чудне монотоне звуке њихове тужне музике, која је допирала преко реке, једва да је могло да се игра, јер они нису сугерисали било какав облик весеља, него су били примерена пратња народним епским песмама које овековечују патње овог слободоумног народа под турском влашћу. Кажу да је у овој необично индивидуалној музици Лист пронашао инспирацију за своје најбоље рапсодије, а Бетовен за своју Пасторалну симфонију.

Срби су народ који воли музику и чија свака сеоска кућа има своје гусле, музички инструмент који помало подсећа на дугачку витку мандолину, с том разликом што има само једну жицу, а свирају се ослоњене на колена и с гудалом необичног облика.

Након завршеног дневног посла, на сјајној месечини, свака породица се окупља у кући и уз монотону пратњу гусала

пева епске песме. Жене и девојке, свака са својом преслицом, марљиво преду и док певају, јер,

„Мушкарац ради до заласка сунца,
а женском послу никад краја“.

Окупљају се током зимских вечери око огњишта, у великој породичној соби; деда, увек на почасном месту, приповеда о некадашњој слави Србије, а младићи рецитију легенде и певају о великим делима својих трагичних јунака. Историја земље се преносила с колена на колена на овај занимљив начин.

Трагедија је сад ућуткала њихову песму, а њиховој историји додала још већу трагичност, док за то време гусле немоћу чекајући „боље дане“.

II

СРПСКИ СЕЉАЦИ

Наше свакодневне шетње тим прекрасним долинама, а повремено и преко планина, нису биле лишене понеког занимљивог доживљаја. Сељаци, несвесни конвенција, не устручавају се да било кога зауставе на путу, те након уобичајеног поздрава „Добар дан“ улазе у опуштен и пријатељски разговор, постављајући лична питања, али искрено говоре и о себи. Често су нас позивали у њихове скромне куће, и то је увек била прилика за ритуал драг српском срцу – сервирање слатког.

Домаћица, ако је има, носи послужавник са онолико чаша воде колико има особа у соби, исто толико кашичица и две посуде домаћег конзервираног воћа, које дивно изгледа, али је преслатко за непца која нису на то навикла; свака особа узима кашичицу слатког, ставља своју кашичицу у посуду за ту сврху, затим отпије гутљај воде и врати чашу на послужавник.

Након тога појављује се други послужавник, с малим шољицама турске кафе и чашицама ракије, обично шљивовице, домаће ракије која се прави од шљива. Сматра се непристојним ако се одбије слатко, или се не седне након уласка у српску кућу по позиву.

Увек смо уживали у шетњи путем дугим три миље од села Врањска Бања до станице, под заклоном од густо раз-

гранатих кестенова. С обе стране пружале су се у даљини простране равне ливаде, на којима су пасла стада питомих оваца, живахних коза и лепа лења говеда.

Девојчице су чувале говеда и козе, а сићушни чобани овце. Изложени свим временским приликама, сунцу, ветру и киши, ови момци израстају у чврсте, снажне храбре војнике који подносе глад, хладноћу и дуге тешке маршеве, без гунђања.

Ова мала деца проводе дуге сате посматрајући и музицирајући на примитивном малом дувачком инструменту, који се на српском зове фрула. Све њихове мелодије су у таквом тоналитету, да су неизрециво дирљиве за осетљиво срце.

Млади Американац који је водио велико одељење рањених српских војника рекао ми је да су његови људи сваке вечери певали уз пратњу фруле. Једна песма коју су посебно волели и често певали увек му је мамила сузе на очи. У силној жељи да сазна њене речи и причу, замолио је једног аустријског заробљеника, Хрвата, који је говорио српски, да је преведе на немачки. Он се веома изненадио када је открио да је то весела и срећна љубавна прича. Осећајући да се неко лажно поиграо са његовим емоцијама, бојао се да се препусти варљивом шарму тужних српских мелодија.

Када нам се није ишло у непознато, шетали смо сеоским парком, који лежи у боровој шуми, на страни једне од нижих планина. Тако лагано вијутају уске стазе од једног прекрасног погледа до другог, и тако лагано ходамо по њиховом тепиху од борових иглица, да човек стиже до планинског врха не свестан да је уложио било какав напор. Заувек ћу памтити прекрасне заласке сунца које сам видела с те висине.

С друге стране реке, на супротној падини, је примитивна бела дрвена црква; иза ње други парк, дивље леп у божанском нeredу природе, пење се до врха где се, попут ластавице на стени, налази мали рустични летњиковац.

Седећи овде, чудимо се екстравагантнoј дарeжљивости природе, док раскошна лепота променљивог крајолика до-

минира; јер, докле год поглед сеже, виде се плодне долине, планине обрађене до самог врха, сребрни потоци који бљеште из тамних стеновитих канала, малена бела села на обронцима брежуљака и мрачне масе борових шума које се мешају са зеленилом живописних планинских ливада.

Према заласку сунца, далеко на хоризонту, уздиже се тамна мрља насупрот пламтећем западном небу: брзо се приближава, густо јато топовских ђулади пројури, тамно сенчећи наше мало насмејано село, и у пролазу употпуњује чар призора додајући један нејасан дашак тајанствености.

Циџани

На периферији Врањске Бање налази се насеље номадског народа – Цигана. Они живе у бедним прљавим колибама, збијени заједно свих узраста, од стараца који воде насеље, до безбројне деце што свуда зује као муве и увек брбљају попут сврака.

Мушкарци и жене су одевени у живописне дроњке, а деца ретко имају нешто више од кошуље која им покрива мала тамнопута тела, и могу се видети многобројни љупки малишани, украшени низом перли јарких боја.

Циганске жене израђују кошаре, перу и припремају лан за ткање. Мушкарци су по занимању лимари и крпе лонце и шерпе сељацима. Инстинктивно су лопови, тако да кад нестане кокош, поврће или било шта што је доступно, људи с правом сумњају на њих. Они су и једини просјаци у Србији.

Њихова дивна узбудљива музика испуњава ноћни ваздух, и по њој су на сваком месту препознатљиве бројне циганске групе које свирају у ресторанима. Они су рођени музичари, и најобичнији дечак може да на најпростијој виолини одсвира мелодију која дира у душу. У скупинама од три или четири лутају од села до села, свирају у кафанама, на слављима и свадбама.

Колико год Цигани били прљави и одбојни, њихова тамна пут, бриљантно бели зуби и лепе очи дају им неописив шарм. Човек се пита какву је коб овај народ наследио из неке претходне инкарнације па су лишени домовине и толико непожељни у свим земљама.

Циганска породица у Србији
(снимио Аугуст Шерман)

III

ВРАЊЕ, СКОПЉЕ, НИШ

Десетак километара од Врањске Бање, високо на планинској падини, лежи Врање, градић са око 15.000 становника. Има прекрасан поглед, али ништа посебно занимљиво што би га разликовало од многих других малих градова у Србији. Ту су уобичајене једносратне куће, а, иако су улице још увек поплочане калдрмом, напредак је приметан откада су Турци потиснути у засебни квартал.

Ту се сваке суботе одржава вашар на који долазе сељани из целе околине, да продају своје производе и стоку. Претходног дана сви путеви који воде у Врање су били закрчени поворком која се полако помицала: сељаци су ишли пешице, носећи своју робу на коњима, мазгама, магарцима и воловима; терали су овце, а ознојени власник је вукао са собом прасенце, које је жестоко скичало и тврдоглаво одбијало да се креће брже од сопственог лежерног гегања. Ако их на путу ухвати ноћ, сељаци и животиње спавају уз пут док их зора не подсети да им је преостало још неколико миља до циља.

Током вашарског дана, град, испуњен овом узаврелом гужвом, постаје прави Вавилон, у који оријенталну ноту уносе турске жене, одевене у своје широке врећасте панталоне, са прслуцима у боји и веселим пругастим појасевима. Међутим, загонетка која никада неће бити решена – како оне успевају да ходају у својим необичним сандалама с ви-

соким дрвеним потпетицама, које се само лабавим каишићем преко риса држе за ноге.

На великом тргу и у главној улици груписани су сељаци са својом робом. Увек на посебном месту на рубу плочника, жене продају допадљиво бело памучно платно са шареним пругама, које Срби користе за израду пешкира и друге кућне потребе. Друге опет имају прекрасне прекриваче за сто и ћилиме за кревет. Не само да их жене саме ткају, него и предивно боје саме домаћим бојама које се не испирају.

О уметничкој природи ових жена говоре чудесне боје које добијају и изванредан укус с којим слажу шаре различитих боја, постижући савршен склад на овим предметима који служе и као украс за кућу.

Најлепши од свега су, међутим, везени предмети, јер су Српкиње вековима предњачиле у овој уметности.

Урош Велики, који је владао од 1242. до 1276. године, оженио се француском принцезом Јеленом Анжујском и она је са својим дворским дамама прва научила Српкиње вештини веза.

У Београду од давнина постоји школа, у којој се младе сеоске девојке уче изради љубоморно чуване класичне византијске шаре.

Након великог повлачења, у Паризу је основана велика радионица, названа „Српска кућа“, за српске жене избеглице; обезбеђене су им ткачнице где им је омогућено ткање платна и простирки; овде се израђују и везене блузе, децје хаљине и други привлачни употребни предмети, спремни за продају у Европи и Америци.

Ова, мени пријатна дигресија, одвела нас је далеко од врањског вашара, који не престаје са својом вревом и збрком све до сумрака, када се иста гомила, насмејана и радосна, у вртлогу буке, прашине и боја, враћа кући, чинећи се фантастичнијом под сјајем прекрасног заласка сунца.